

VSEBINSKA OBDELAVA KNJIŽNIČNEGA GRADIVA

UČNO GRADIVO

METKA STERNAD

LJUBLJANA, 2014

VSEBINSKA OBDELAVA KNJIŽNIČNEGA GRADIVA

Učno gradivo

Avtorica: Metka Sternad

Predgovor: mag. Darija Rozman

Jezikovni pregled: Tatjana Kovač

Izdala: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, 2014

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

025.45(035)(0.034.2)

STERNAD, Metka

Vsebinska obdelava knjižničnega gradiva [Elektronski vir] : učno gradivo / Metka Sternad ; [predgovor Darija Rozman].
- El. knjiga. - Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica, 2014

ISBN 978-961-6551-49-6 (pdf)

273986048

Vsebina

1 KNJIŽNIČNI KATALOGI	5
1.1 Stvarni katalogi	5
1.1.1 Abecedni stvarni katalog	5
1.1.2 Sistematski katalog	6
2 ZGODOVINA	7
3 POSTOPEK VSEBINSKE OBDELAVE	8
4 OZNAČEVANJE VSEBINE S PREDMETNIMI OZNAKAMI	8
4.1 Splošna načela za predmetno označevanje	8
4.1.1 Natančnost vsebinske obdelave	8
4.1.2 Število predmetnih oznak	8
4.1.3 Načelo najožjega vpisa	8
4.1.4 Uvajanje novih predmetnih oznak	9
4.1.5 Opuščanje predmetnih oznak	9
4.1.6 Predmetno označevanje leposlovja	9
5 SPLOŠNA PRAVILA ZA OBLIKOVANJE PREDMETNIH OZNAK	10
5.1 Oblika predmetnih oznak	10
5.1.1 Enostavne predmetne oznake (enobesedne)	10
5.1.2 Sestavljene predmetne oznake (večbesedne)	10
5.2 Ednina, množina	10
5.3 Sinonimi (sopomenke)	12
5.4 Homonimi (enakozvočnice)	12
5.5 Kvalifikatorji	12
5.6 Kratice	13
6 PREDMETNE OZNAKE GLEDE NA VSEBINO	13
6.1 Imenske predmetne oznake	13
6.1.1 Osebno ime kot predmetna oznaka	13
6.1.2 Ime korporacije kot predmetna oznaka	13
6.1.3 Rodbinsko ime kot predmetna oznaka	14
6.1.4 Stvarni naslov kot predmetna oznaka	14
6.2 Tematske predmetne oznake	15
6.3 Zemljepisne predmetne oznake	16
6.4 Oblikovne predmetne oznake	17
7 PREDMETNA DOLOČILA. PREDMETNI NIZ	17
7.1 Tematska določila	18
7.2 Zemljepisna določila	19
7.3 Časovna določila	19
7.4 Oblikovna določila	19
8 NAPOTILA	20
8.1 Variantne točke dostopa (kazalke)	20
8.2 Sorodne točke dostopa (vodilke)	20
9 POLJA PREDMETNIH OZNAK V FORMATU COMARC	21
10 KLASIFIKACIJSKI SISTEMI	22
10.1 Deweyeva decimalna klasifikacija (DDC)	23
10.2 Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK)	23
10.2.1 Nastanek in razvoj UDK	23
10.2.2 Zgradba UDK	24
10.2.3 Splošni privesni vrstilci	25
10.2.3.1 Splošni privesni vrstilci za jezik	25
10.2.3.2 Splošni privesni vrstilci za obliko	26
10.2.3.3 Splošni privesni vrstilci za kraj	26
10.2.3.4 Splošni privesni vrstilci za rase, etnične skupine in narodnosti	27
10.2.3.5 Splošni privesni vrstilci za čas	27
10.2.3.6 Splošni privesni vrstilci s črtico: -02, -03, -04, -05	28
10.2.3.7 Podrobnejša opredelitev z oznako, ki ne izvira iz UDK	28
10.2.4 Posebni privesni vrstilci	29
10.2.4.1 Posebni privesni vrstilci .01/.09	29
10.2.4.2 Posebni privesni vrstilci -1/-9	29
10.2.4.3 Posebni privesni vrstilci '1'9	29
10.2.5 Vezni znaki	30
10.2.5.1 Znak priredne razširitve +	30
10.2.5.2 Znak zaporedne razširitve /	30
10.2.5.3 Znak enostavnega odnosa :	30
10.2.5.4 Znak stalnega zaporedja ::	31
10.2.6 Postopek klasifikacije	31
10.2.7 Uporabnost UDK v knjižnici	31

PREDGOVOR

Strokovno delo Vsebinska obdelava knjižničnega gradiva je bilo napisano na temelju večletnih pedagoških izkušenj avtorice Metke Sternad. Elektronski priročnik je dragocena pridobitev na področju bibliotekarske pedagogike. Vsebinska obdelava knjižničnega gradiva je kot del katalogizacije pri vzgoji bibliotekarjev sleherni trenutek prisotna tema. Za bibliotekarje je pomembno, da poznajo vsebinsko obdelavo v teoriji in v praksi. Avtorica piše na podlagi strokovnih izhodišč, ki so se v naši in tuji javnosti oblikovala desetletja. Pri bibliotekarskem pedagoškem delu so v težišču tako uporabniki kot tudi bibliotekarji sami. Pri vsebinski obdelavi so prvi, mnogi pravijo da poglavitni dejavnik, bralci - uporabniki knjižničnega gradiva.

Skladno z razvojem komunikacijskih tehnologij se njihovi iskalni pristopi spreminjajo, iskalne strategije nekaterih se poenostavljajo, drugim pa je danes omogočeno zahtevnejše iskanje, o katerih smo lahko nekoč le sanjali. Drugo izhodišče so bibliotekarji, posredovalci knjižničnega gradiva.

Avtorica je strani priročnika namenila predvsem katalogizatorjem, ki morajo danes v glavnem obvladati oboje, tako opisni kot vsebinski del katalogizacije. Ob katalogizatorjih seveda pomislimo tudi na številne bibliotekarje, ki skladno svojo raznovrstno funkcijo opravljajo tako katalogizacijsko kot informacijsko službo. Ti še najbolj čutijo odgovornost do svojega lastnega strokovnega razvoja in bodo z zanimanjem pregledovali poglavja o vsebinski obdelavi. Le katalogizacijsko ozaveščeni bibliotekarji lahko vodijo uporabnike s premišljenimi in kakovostnimi pristopi v vsebine knjižničnega gradiva. Spodbujajo, da se vrednota branja med ljudmi ohranja, ko potuje z njimi skozi vsa življenjska obdobja. Razmišljanje želim skleniti s prepričanjem, da bo elektronski priročnik koristno bogatil znanje o vsebinski obdelavi pri že aktivnih in bodočih bibliotekarjih, ki želijo pisani svet vsebin odpreti širši populaciji.

24.4.2014

mag. Darija Rozman

UVOD

Vsaka knjižnica mora imeti strokovno obdelano in urejeno zbirko knjižničnega gradiva, kar omogoča uporabniku učinkovit dostop do gradiva in informacij.

Strokovno obdelavo knjižničnih gradiv delimo na:

- **opisno katalogizacijo (formalna obdelava, katalogizacija):** popišemo formalne podatke o publikaciji, brez vsebinskih oznak
- **predmetno katalogizacijo (vsebinska obdelava, klasifikacija):** z vsebinskimi oznakami kratko in jedrnato opišemo vsebino dokumenta

Pri tem nastane **bibliografski zapis**.

1 KNJIŽNIČNI KATALOGI

V knjižnicah se srečujemo z veliko količino gradiv. Podatke o knjižničnem gradivu je potrebno urediti tako, da uporabnik čim lažje najde iskano gradivo. To mu omogočajo knjižnični katalogi.

Knjižnični katalog je po abecedi ali po kakem drugem sistemu urejen popis knjižničnega gradiva.

Knjižnične kataloge delimo po različnih kriterijih:

- glede na ureditev
- glede na namembnost: javni, interni katalogi
- glede na popolnost: popolni, izbirni (vključujejo le del fonda)
- glede na vrsto zajetega gradiva: posebni katalogi za posamezne vrste gradiva (rokopise, zemljevide, muzikalije,...)
- glede na obliko: klasični (knjižni, listkovni), v mikro obliki (mikrofiši, mikrofilmi), računalniški (online, CD-ROM)

Predhodniki današnjega računalniškega kataloga so bili večinoma klasični listkovni katalogi, ki so se med seboj razlikovali po ureditvi:

- **formalni katalogi** so urejeni po podatkih, ki ne opisujejo vsebine dokumenta: **abecedni imenski katalog (AIK)** je urejen po abecedi imen avtorjev ali stvarnih naslovov; **naslovni katalog** je urejen po abecedi stvarnih naslovov publikacij
- **stvarni katalogi** razvrščajo publikacije glede na vsebino: **abecedni stvarni katalog (ASK, abecedni geselski katalog, predmetni katalog)** je urejen po abecedi predmetnih oznak (gesel); **sistematski katalog** je urejen po določenem klasifikacijskem sistemu, npr. Univerzalni decimalni klasifikaciji; **tematski katalog** je abecedni stvarni katalog za leposlovje
- **križni katalog** združuje dva ali več abecednih katalogov

1.1 STVARNI KATALOGI

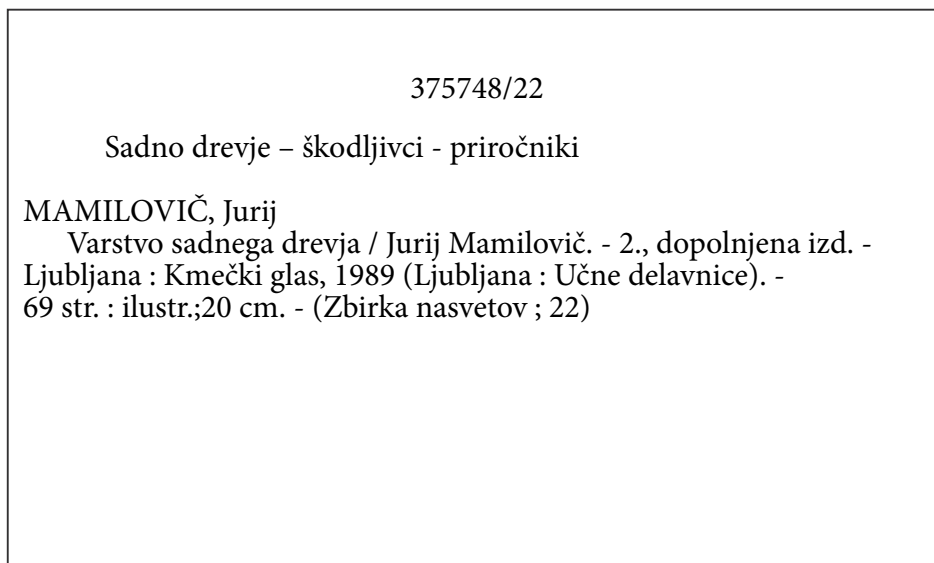
Publikacije razvrščajo po vsebini. Kataložni listki so urejeni po vsebinskih oznakah (geslih, vrstilih UDK).

1.1.1 Abecedni stvarni katalog

Kataložni listki za abecedni stvarni katalog so enaki kot za abecedni imenski katalog:

- zgoraj je signatura
- bibliografski opis je enak kot za AIK katalog
- listki za abecedni stvarni katalog so opremljeni še z gesli oz. predmetnimi oznakami, ki označujejo vsebino publikacij

Primer:

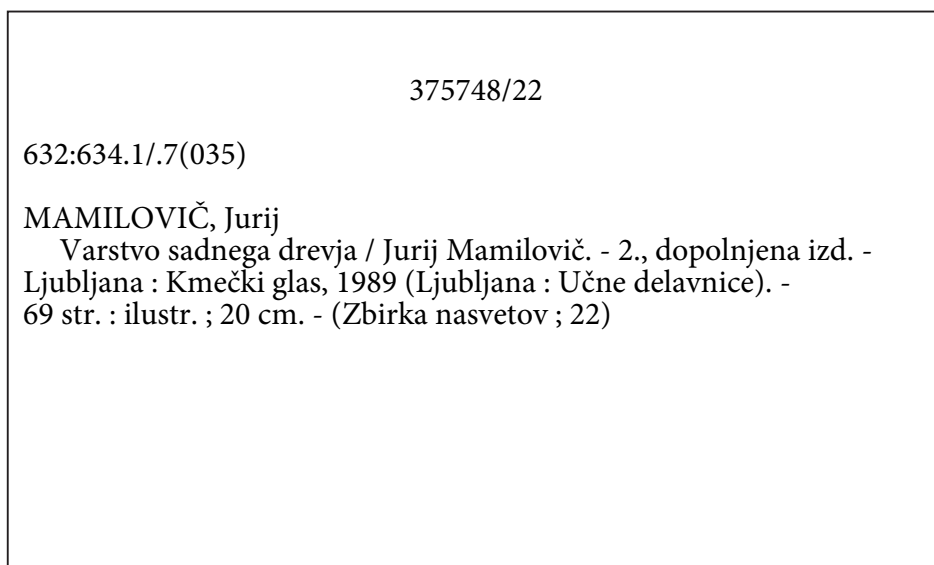
Geslo je beseda ali kombinacija besed, ki vsebino publikacije čim krajše in čim bolj točno označi. Za natančnejšo označitev vsebine geslu dodamo določila. Kataložni listki so v abecednem stvarnem katalogu razvrščeni po abecedi gesel. Abecedni stvarni katalog omogoči uporabniku, da s pomočjo gesel hitro in enostavno najde literaturo o določeni temi.

Abecedni stvarni katalog je katalog, ki na enem mestu, pod istim geslom zbira podatke o vseh publikacijah, ki obravnavajo določen pojem ali predmet, ne glede na vidik obravnave ali znanstveno skupino, v katero spada.

1.1.2 Sistematski katalog

Sistematski katalog je urejen po določenem klasifikacijskem sistemu, npr. UDK. Vsebinsko publikacij za sistematski katalog označujemo z vrstilci UDK. V tem katalogu so publikacije razvrščene glede na vidik obravnave neke teme, npr. publikacije o zgodovini Slovenije so razvrščene pod UDK skupino zgodovina, publikacije o gospodarstvu Slovenije so razvrščene pod UDK skupino gospodarstvo. Tako imamo v sistematskem katalogu na enem mestu zbrano vso literaturo z določenega strokovnega področja.

Primer:

Sistematski katalog je katalog, ki na enem mestu zbira podatke o vseh publikacijah, ki se nanašajo na določeno strokovno skupino. Literatura o določenih predmetih je zato razporejena na raznih mestih, glede na vidik obravnave in skupino, ki ji pripada.

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja so knjižnice pričele uvajati računalniško obdelavo gradiv. Z avtomatizacijo knjižnične dejavnosti je klasične kataloge nadomestil **računalniški katalog**. Omogoča vse funkcije, ki so jih prej imeli klasični katalogi in še mnoge druge. Predvsem je olajšal izmenjavo informacij.

V listkovnih katalogih je več kataložnih listkov za isto publikacijo. Listki so razvrščeni po različnih podatkih (avtor, naslov, geslo, vrstilec UDK), ki omogočajo iskanje gradiva. V računalniškem katalogu je za vsako publikacijo en bibliografski zapis, ki omogoča iskanje po različnih vstopnih točkah, za kar smo v preteklosti potrebovali več različnih listkovnih katalogov.

Javni računalniški katalog¹ je podatkovna zbirka bibliografskih zapisov ene knjižnice. Vzajemni katalog, ki so ga slovenske knjižnice pričele tvoriti leta 1987, pa je računalniški kooperativni katalog, ki omogoča tudi prevzemanje in uporabo kataložnih zapisov drugih knjižnic.

2 ZGODOVINA

Teorija vsebinske obdelave se je razvijala vzporedno z razvojem klasičnih listkovnih stvarnih katalogov. Pogosto je šlo pri vsebinski obdelavi za interne dogovore znotraj posameznih knjižnic, strokovne literature na to temo pa je bilo bolj malo.

Dušan Ludvik (literarni zgodovinar, pesnik, prevajalec, bibliotekar) je pravila o vsebinski obdelavi z naslovom *Abecedni stvarni katalog*² objavil leta 1947.

Dušan Kermavner (politik, zgodovinar, publicist, bibliotekar) in Leopold Šmalc (bibliotekar) sta leta 1953 objavila priročnik z naslovom *Abecedni stvarni katalog*³, ki je nastal na podlagi praktičnih izkušenj z abecednim stvarnim katalogom NUK. Določila tega pravilnika so bila dolga leta osnova vsebinske obdelave pri nas.

Leta 1987 je izšel srednješolski učbenik *Osnove knjižničarstva*⁴. V tem učbeniku je bilo tudi poglavje o stvarnih katalogih.

Osnovanje računalniškega kataloga je vzpodbudilo nastanek novega pravilnika. Leta 1994 je NUK izdala navodila za oblikovanje predmetnih oznak v publikaciji *Vsebinska obdelava v vzajemnem katalogu*⁵. Ta navodila smo sčasoma dopolnili s seznamami predmetnih nizov in leta 1997 je izšel priročnik *Vsebinska obdelava v vzajemnem katalogu, Predmetne rubrike: seznam in navodila za oblikovanje*⁶.

Sistem predmetnega označevanja v slovenskih knjižnicah temelji na lastnih izkušnjah ter mednarodnih standardih in smernicah.

Pod okriljem Ifle⁷ je bila leta 1981 ustanovljena Sekcija za klasifikacijo in indeksiranje⁸, ki si je prizadevala za mednarodno uskladitev načel predmetnega označevanja. Kot rezultat teh prizadevanj so nastali naslednji standardi za vsebinsko obdelavo:

ISO 5964. Guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri. 1st ed., 15.2.1985

ISO 5963. Methods for examining documents, determining their subjects, and selecting indexing terms. 1st ed., 1.12.1985

ISO 2788. Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri. 2nd ed., 15.11.1986

Sekcija za klasifikacijo in indeksiranje pri Ifli je leta 1999 objavila dokument z naslovom *Principles Underlying Subject Heading Languages*⁹, ki vsebuje kratka, jedrnata načela za predmetno označevanje knjižničnega gradiva.

V NUK smo se ob objavi Iflinih načel za predmetno označevanje odločili za novo izdajo navodil za predmetno označevanje. Tako je leta 2002 izšel priročnik *Splošni slovenski geslovnik*¹⁰, ki temelji na praksi vsebinske obdelave v Sloveniji, hkrati pa upošteva tudi Ifline smernice.

1 OPAC, ang. Online Public Access Catalogue

2 Ludvik, D. *Abecedni stvarni katalog (ASK): (pravila in navodila)*. V: Kos, M. (1947). *Paleografija*. Ljubljana.

3 Šmalc, L., Kermavner, D. (1953). *Abecedni stvarni katalog: (osnutek pravilnika)*. Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije.

4 *Osnove knjižničarstva*. (1987). Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost za kulturo.

5 Banič, T., Kovač, T., Vrhovšek, D. (1994). *Vsebinska obdelava v vzajemnem katalogu: navodila za oblikovanje predmetnih oznak: delovno gradivo*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

6 *Vsebinska obdelava v vzajemnem katalogu, Predmetne rubrike: seznam in navodila za oblikovanje*. (1997). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

7 IFLA, ang. International Federation of Library Associations and Institutions, Mednarodna zveza bibliotekarskih društev in ustanov

8 ang. Classification and Indexing Section

9 *Principles underlying subject heading languages (SHLs)*. (1999). München: Saur.

10 *Splošni slovenski geslovnik: navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva in geslovnik*. (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica

3 POSTOPEK VSEBINSKE OBDELAVE

Vsebinska obdelava je postopek ugotavljanja, določanja in opisovanja vsebine dokumenta.

• Identifikacija vsebine

Če želimo vsebinsko opisati dani dokument, se moramo najprej seznaniti z njegovo vsebino. Določitev prave vsebine je najpomembnejši korak pri vsebinski obdelavi gradiva.

V nekaterih primerih vsebino dokumenta določimo brez težav, saj jo jasno izraža že naslov. Včasih vsebino dokumenta težje določimo, bodisi zaradi kompleksnosti obravnavane teme ali pa avtor vsebine ne izraža na jasn način. Publikacija je lahko napisana v nam neznanem jeziku ali pa nam je tematika tuja.

Osnovno načelo je, da se pri določanju vsebine ne zanašamo le na naslov, ker so naslovi včasih tudi zavajajoči. Pregledati moramo vsaj še naslednje vire:

- vsebinsko kazalo
- predgovor
- uvod
- povzetek
- dele besedila, če je potrebno

Po potrebi si pomagamo z informacijskimi pomagali, kot so slovarji, enciklopedije, bibliografije, internetni viri. Ko pregledamo dokument, določimo vsebino. Identificiramo vse vsebinske sklope, ki imajo potencialno vrednost za uporabnika.

• Označevanje vsebine

Ko smo vsebino identificirali, jo opišemo z vsebinskimi oznakami:

- predmetnimi oznakami (besedno)
- vrstilci UDK (številčno)

4 OZNAČEVANJE VSEBINE S PREDMETNIMI OZNAKAMI

(predmetno indeksiranje, predmetno označevanje)

Klasifikator izrazi vsebino publikacije s pomočjo predmetnih oznak, vsebinske sklope prevede v predmetne oznake. **Predmetna oznaka** je beseda ali besedna zveza, ki označuje vsebino dokumenta in jo uporabljamo za iskanje po katalogu, bibliografiji ali seznamu.

4.1 SPLOŠNA NAČELA ZA PREDMETNO OZNAČEVANJE

4.1.1 Natančnost vsebinske obdelave

Vsebinska obdelava je lahko bolj ali manj natančna. To pomeni, da:

- dokumentu določimo eno ali več predmetnih oznak
- predmetne oznake so splošne ali bolj specifične

Natančnost vsebinske obdelave je odvisna zlasti od dveh dejavnikov:

- od vrste knjižnice: za specialne knjižnice je značilna zelo temeljita in specializirana vsebinska obdelava, ki temelji na uporabi tezavrov ali slovarjev deskriptorjev; za splošne knjižnice je, glede na iskalne zahteve uporabnikov, značilna bolj sploša obdelava
- od vrste dokumenta (vrednotenje strokovne zahtevnosti besedila)

4.1.2 Število predmetnih oznak

Vsebino publikacije lahko opišemo z eno ali več predmetnimi oznakami. Kadar vsebuje dokument več vsebinskih sklopov, določimo več predmetnih oznak (predmetnih nizov), s poudarkom na glavnih temah. Število predmetnih oznak načeloma ni omejeno, vendar se priporoča določitev smiselnega števila predmetnih oznak, npr. do tri predmetne nize. Če vsebuje publikacija več podobnih vsebinskih sklopov, jih označimo s skupno predmetno oznako.

4.1.3 Načelo najožjega vpisa

Načelo najožjega in neposrednega vpisa predstavlja temelj vsebinske obdelave knjižničnega gradiva. Po tem načelu vsebino publikacije označimo z najožjo predmetno oznako, ki natančno predstavlja njeno vsebino.

Primer: za knjigo o vrtnicah izberemo predmetno oznako Vrtnice in ne širšega izraza Okrasne rastline. Če uporabimo preveč splošne predmetne oznake, se lahko zgodi, da so določene informacije izgubljene. Upoštevanje tega načela tudi poveča natančnost in enotnost vsebinske obdelave v knjižnicah.

4.1.4 Uvajanje novih predmetnih oznak

Ko dobimo v obdelavo publikacijo z vsebino, za katero še nimamo ustrezne predmetne oznake, oblikujemo novo predmetno oznako. Pri oblikovanju predmetnih oznak za nove vsebine so katalogizatorjem avtorji, kot ustvarjalci terminologije, odločilni vir novih izrazov. Nove, še neuporabljene izraze, preverimo tudi v referenčni literaturi in vzajemnem katalogu.

4.1.5 Opuščanje predmetnih oznak

Nekateri izrazi sčasoma izginejo iz javne rabe in nadomestijo jih novi. V tem primeru namesto opuščenih izrazov prevzamemo nove, sprejete izraze.

Primer:

- Odnosi z javnostjo → Odnosi z javnostmi
- Duševno prizadeti → Ljudje z motnjo v duševnem razvoju

Osnovni namen vsebinske obdelave je zagotoviti pogoje za iskanje informacij, zato morajo biti predmetne oznake splošno znani in sprejeti izrazi, ki morajo biti usklajeni tudi s strokovno terminologijo.

4.1.6 Predmetno označevanje leposlovja

Leposlovje predstavlja posebno področje predmetnega označevanja, saj mu ne moremo vedno določiti vsebine. Zato leposlovje načeloma označujemo s klasifikacijskimi oznakami (vrstilci UDK za književnost in literarno vrsto). Literarno zvrst še dodatno označimo s kodami. Od sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje leposlovju selektivno dodajamo tudi predmetne oznake. Kriterij za predmetno označevanje leposlovja je, da delo opisuje neko določeno temo (literarni motiv), ki je dovolj tehtno predstavljena.

Leposlovju dodelimo predmetne oznake v naslednjih primerih:

- Antologije in druge poligrafije dobijo predmetne oznake za književnost in literarno zvrst.
Primer: Francoska poezija – 20.st. - Antologije
- Eseji in govori. Kadar obravnavajo določljivo vsebino ali zaokroženo temo, esejem dodelimo predmetno oznako na temo, govorom pa za avtorja govora ali/in za obravnavano temo.
Primer: Simčič, Zorko (1921-) – Govori
Nemčija – Družbene razmere – Govori
Politiki – 20.st. - Govori
Sociologija kulture – Eseji
Potrošniška družba – Eseji
- Biografski romani, potopisi
Primer: Gregorčič, Simon (1844-1906) – Biografski romani
Azija - Potopisi
- Kadar leposlovju lahko določimo temo (literarni motiv), jo izrazimo s predmetno oznako in sicer tako, da predmetni oznaki (in določilu, kadar je potrebno) sledi predmetno določilo V leposlovju, V mladinskem leposlovju ali V otroškem leposlovju.
Primer: Brezdomci – V leposlovju
Dekleta – Odraščanje – V mladinskem leposlovju
Fantastična bitja – V otroškem leposlovju
Anglija – 19.st. - V leposlovju
Prešeren, France (1800-1849) – V leposlovju

5 SPLOŠNA PRAVILA ZA OBLIKOVANJE PREDMETNIH OZNAK

5.1 OBLIKA PREDMETNIH OZNAK

Načeloma naj bi predmetno oznako sestavljalo čim manj besed, najbolje ena sama, ker je to primerneje za iskanje. Zato oblikujemo večinoma enobesedne predmetne oznake, razen kadar gre za ustaljene besedne zveze. Predmetne oznake so v imenovalniku. Izjema je leposlovje, kjer predmetni oznaki sledi določilo v mestniku (V leposlovju).

5.1.1 Enostavne predmetne oznake (enobesedne)

- Večinoma so samostalniki, ki so lahko:
 - lastna imena

Primer: Slovenija, Evropa, Sava

- splošni pojmi

Primer: Kemija, Računalništvo, Vrtovi

- Pridevniške besede

Primer: Absolutno, Sveto, Abstraktno, Tragično

5.1.2 Sestavljene predmetne oznake (večbesedne)

To so ustaljene besedne zveze. Več besed povežemo v predmetno oznako, kadar je pomen mogoče pravilno razumeti le v besedni zvezi. Tvorijo jih lahko:

- dva samostalnika

Primer: Gledališče absurda

Svoboda tiska

Teorija informacij

- pridevnik in samostalnik

Primer: Oslovski kašelj

Organska kemija

Notranje bolezni

Likovna umetnost

- dva pridevnika in samostalnik

Primer: Mednarodne ekonomske integracije

Elektronska paramagnetna resonanca

Slovenski ljudski običaji

Predmetne oznake, ki so sestavljene iz enega ali več pridevnikov in samostalnika, pišemo v naravnem zaporedju, pridevnik je na prvem mestu.

- več besed povezanih v frazo

Primer: Ravnanje z odpadki

Cerkev in država

Učinek tople grede

Sem sodijo tudi predmetne oznake, dopolnjene z numeričnimi oznakami (zgodovinski dogodki).

Primer: Kosovska bitka 1389

Svetovna vojna 1939-1945

5.2 EDNINA, MNOŽINA

Pri oblikovanju predmetnih oznak uporabljamo ednino in množino, večina predmetnih oznak je v množini. Raba ednine in množine mora biti dosledna, odvisna je od vrste pojma, ki ga označuje predmetna oznaka in od jezikovne rabe.

Predmetna oznaka je v ednini:

- če je predmetna oznaka edninski samostalnik

Primer: Svoboda

Kapitalizem

- če je predmetna oznaka glagolnik

Primer: Branje

Praznovanje

Glede na pomen je predmetna oznaka v ednini, kadar izraz označuje:

- abstraktni pojem

Primer: Morala

Svoboda

- verski ali vrednostni sistem

Primer: Budizem

Nacionalizem

- ime znanstvene vede ali panoge

Primer: Medicina

Pravo

- organ ali del telesa

Primer: Glava

Noga

- književno zvrst in vrsto, besedno vrsto z vidika teorije ali metodologije

Primer: Francoski roman

Glagol

Esej

- proizvode človekove intelektualne ali umetniške ustvarjalnosti z vidika teorije ali metodologije

Primer: Opera

Film

- proces ali postopek

Primer: Razkisljevanje

Katalogizacija

- žive organizme, ki v biologiji označujejo vrsto ali rod

Primer: Kranjska čebela

Jablana

- material ali snov

Primer: Cement

Alkohol

- lastnosti materiala ali strukture

Primer: Stabilnost

Ogroženost

Predmetna oznaka je v množini, kadar izraz označuje:

- generične pojme

Primer: Zvezde

Sladkovodne živali

- imena plemen, narodov, narodnosti, pripadnikov verskih skupnosti

Primer: Kristjani

Celjani

- poklice

Primer: Arhitekti

Knjižničarji

- naravne pojave

Primer: Poplave

Plazovi

- žive organizme, ki v biologiji označujejo družino, red, razred, deblo

Primer: Žuželke

Semenke

- proizvode človekovega dela

Primer: Letala

Zdravila

- skupine materialov ali snovi

Primer: Zobni materiali

Bela vina

Ednino in množino uporabljamo vzporedno, kadar ima izraz v ednini ali množini različen pomen.

<u>Primer:</u>	Dipolomska naloga	metodologija
	Diplomske naloge	kot oblika publikacije
	Češnja	kot drevo
	Češnje	kot sadeži
	Opera	kot glasbena zvrst
	Opere	kot glasbena dela

5.3 SINONIMI (SOPOMENKE)

Sinonimi so besede, ki se med seboj ločijo po obliki, a imajo povsem identičen ali delno identičen pomen. Lahko so domači izrazi ali tujke.

Primer: Jezikoslovje <-> Lingvistika
Slovnica <-> Gramatika

V pogovornem jeziku jih pogosto uporabljamo, nas ne motijo. Pri oblikovanju predmetnih oznak moramo med sinonimi izbrati en izraz in ga dosledno uporabljati.

Prednost pri izboru imajo domači strokovni izrazi pred tujkami, če so splošno sprejeti in uporabljeni.

Primer: Sladkorna bolezen **ne** diabetes mellitus
Členek **ne** partikula

Če domač izraz ni splošno sprejet, ali če za tujko nimamo domačega izraza, uporabljamo tujko. Prednost imajo splošno sprejeti znanstveni in strokovni izrazi.

Primer: Filozofija **ne** modroslovje
Marketing **ne** trženje
Heiloshiza **ne** zajčja ustnica

Za nesprejete izraze napravimo variantne točke dostopa (kazalke).

5.4 HOMONIMI (ENAKOZVOČNICE)

Homonimi so besede, ki imajo več različnih pomenov, npr. vile so lahko orodje, bajeslovna bitja ali zgradbe. Različen pomen homonimov razmejimo z dopolnili (kvalifikatorji), ki jih zapišemo v oklepaju za predmetno oznako.

Primer: Mladoletnice (dekleta)
Mladoletnice (žuželke)

Depresija (medicina)
Depresija (gospodarstvo)
Depresija (meteorologija)
Depresija (geografija)

5.5 KVALIFIKATORJI

Kvalifikatorji so besede ali besedne zveze, ki jih dodamo predmetnim oznakam z namenom:

- da pojasnimo pomen izraza z več pomeni (homonimi)

Primer: Vile (arhitektura)
Vile (bajeslovna bitja)
Nuba (jezik)
Nuba (ljudstvo)
Korčula (mesto)
Korčula (otok)

- da razjasnimo pomen dvoumnih, nejasnih izrazov

Primer: Kraljica krása (kraška jama)
Xeloda (zdravilo)
Wikiji (računalniški programi)

Kvalifikatorji so samostalniki, ki so v istem slovničnem številu kot predmetna oznaka. Zapišemo jih v oklepaj za predmetno oznako. Kvalifikator postane del predmetne oznake in podrobneje opredeli njen pomen.

5.6 KRATICE

Pri oblikovanju predmetnih oznak se kratic izogibamo, ker so težje razumljive. Uporabljamo raje celotne izraze.

Primer: Evropska unija **ne** EU
Elektrokardiografija **ne** EKG

Izjema so kratice, ki so bolj poznane od celotnega izraza.

Primer: UNESCO, AIDS, COBISS

Prav tako ne razrešujemo kratic, ki jih uporabljamo kot samostalnike.

Primer: Laser, Radar

Za nesprejete izraze napravimo variantne točke dostopa (kazalke).

6 PREDMETNE OZNAKE GLEDE NA VSEBINO

Imenske predmetne oznake:

- osebno ime kot predmetna oznaka
- ime korporacije kot predmetna oznaka
- rodbinsko ime kot predmetna oznaka
- stvarni naslov kot predmetna oznaka

Tematske predmetne oznake

Zemljepisne predmetne oznake

Oblikovne predmetne oznake

6.1 IMENSKES PREDMETNE OZNAKE

Imenske predmetne oznake oblikujemo kot normativne točke dostopa po pravilih za katalogizacijo¹¹.

6.1.1 Osebno ime kot predmetna oznaka

Osebno ime kot predmetno oznako uporabljamo za označevanje publikacij, ki govore o neki osebi, o življenju in delu te osebe, o vidikih življenja in dela te osebe, npr. biografije, bibliografije ipd. Predmetno oznako sestavljajo priimek, ime ter letnice rojstva in smrti osebe, ki je vsebina publikacije.

Primer: Kravos, Josip (1909-1972) - Biografije

Pri slovenskih imenih uporabljamo splošno sprejeto obliko imena. Nesprejete oblike imena dobijo variantno točko dostopa (kazalko) na sprejeto obliko.

Psevdonime nečeloma razrešujemo. Če pa je oseba bolj znana pod psevdonimom, uporabljamo za predmetno oznako psevdonim. Pravo ime pa dobi variantno točko dostopa (kazalko) na sprejeto obliko.

Primer: Savin, Risto **ne** Širca, Friderik
Zidar, Pavle **ne** Slamnik, Zdravko

Tuja osebna imena navajamo v izvorni obliki. Izberemo obliko imena, ki jo najdemo v nacionalni normativni podatkovni zbirki, nacionalni bibliografiji, leksikonih ipd.

Sestavni del imen so tudi nazivi in vrstilni števniki.

Primer: Franciscus, papež (1936-)
Elizabeth II, britanska kraljica (1926-)

Imena mitoloških, legendarnih in domišljjskih oseb dobijo kvalifikator.

Primer: Kralj Arthur (legendarni junak)
Prometej (mitološki junak)
Peter Klepec (ljudski junak)
Dioniz (grški bog)

6.1.2 Ime korporacije kot predmetna oznaka

Korporacija je organizirana skupina fizičnih ali pravnih oseb z imenom in sedežem, ki jo identificirata. Korporacijo navedemo kot predmetno oznako, kadar je vsebina publikacije. Pod nazivom korporacije uvrščamo dokumente o društvih, političnih strankah, mednarodnih organizacijah, verskih skupnostih, delovnih organizacijah, umetniških skupinah, posvetovanjih, sejnih, razstavah, politično-teritorialnih enotah ipd.

Pri slovenskih korporacijah navedemo polni uradni naziv, ki mu dodamo sedež korporacije. Sedeža ne navajamo, če je omenjen v imenu korporacije, ali če je v imenu država korporacije.

Primer: Narodna in univerzitetna knjižnica (Ljubljana)
Ljubljanske mlekarne
Rdeči križ Slovenije

¹¹ **Značka:** priročnik za določanje značnic pri katalogizaciji. (2001). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. **Prekat:** priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil. (2001). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Kadar gre za sestanek, dodamo zaporedno številko, leto in kraj sestanka.

Primer: Borštnikovo srečanje (48 ; 2013 ; Maribor)

Imena tujih korporacij navajamo s polnim uradnim nazivom v izvorni obliki. Tudi sedež korporacije navedemo v izvorni obliki.

Primer: Library of Congress (Washington D.C.)
Universita degli studi (Trieste)

Imena mednarodnih korporacij navajamo v splošno sprejeti obliki, ki je večinoma angleška. Sedeža pri mednarodnih korporacijah ne pišemo.

Primer: Evropska unija
United Nations

Naziv korporacije v obliki kratice načaloma razrešujemo.

Primer: United Nations **ne** UN
Slovenska akademija znanosti in umetnosti **ne** SAZU
Slovenska demokratska stranka **ne** SDS

Kratica izjemoma lahko postane predmetna oznaka, če je splošno znana v enotni obliki.

Primer: UNESCO, UNICEF

Imena umetniških skupin dobijo kvalifikator.

Primer: Bon Jovi (glasbena skupina)
Veš slikar svoj dolg (umetniška skupina)

Če je korporacija spreminjala ime, kot predmetno oznako navedemo zadnjo obliko imena.

6.1.3 Rodbinsko ime kot predmetna oznaka

Rodbinsko ime kot predmetno oznako uporabimo, kadar publikacija govori o rodbini (rodovniki, zgodovina rodbin, umetnostne zbirke, kronike, korespondenca ipd.). Predmetno oznako sestavlja rodbinsko ime v splošno sprejeti obliki in kvalifikator »rodbina« v oklepaju.

Primer: Batič (rodbina)
Habsburg (rodbina)

6.1.4 Stvarni naslov kot predmetna oznaka

Če dokument obravnava delo, za katerega avtorstvo ni zanesljivo ugotovljeno ali pa je deljeno, je predmetna oznaka kar naslov tega dela.

Predmetne oznake so lahko:

- Naslovi anonimnih umetniških del (predvsem literarnih), radijskih in televizijskih oddaj, filmov ipd. Naslove pišemo v izvornem jeziku. Stvarni naslov v primeru nejasnosti dobi kvalifikator.

Primer: Mahabharata
Sinji galeb (knjižna zbirka)
Kmetija (televizijska oddaja)
Titanic (film)

- Naslovi serijskih publikacij, kadar publikacija govori o serijski publikaciji. Naslovi serijskih publikacij dobijo kvalifikator »periodika« v oklepaju.

Primer: Frankfurter Zeitung (periodika)
Lublanske novice (periodika)
Lovec (periodika)

- Naslovi svetih knjig različnih religij in rokopisov.

Primer: Biblia
Koran
Vede
Brižinski spomeniki

6.2 TEMATSKE PREDMETNE OZNAKE

Tematske predmetne oznake opredeljujejo vsebino dokumenta v najbolj običajnem smislu. Tematske predmetne oznake uporabljamo za vsa področja človeškega življenja, razen za osebe, korporacije, rodbine in umetniška dela. Upoštevamo splošna pravila za oblikovanje predmetnih oznak. Zaželena je raba tezavrov in kontroliranih slovarjev.

Tematske predmetne oznake so:

- posamezne entitete in poklici

Primer: Nadarjeni učenci

Bibliotekarji
Slovenski izgnanci

- rezultati človekovega uma in proizvodi njegovega dela

Primer: Avtomobili

Zdravila
Slovenska književnost
Klasična glasba

- naravni viri, snovi in proizvodi iz narave

Primer: Presna hrana

Eksplozivne snovi
Železo
Vino

- živa bitja, organi in deli telesa

Primer: Glive

Užitne rastline
Želodec

- naravni pojavi in pojmi iz narave

Primer: Degenerativne bolezni

Gozdovi
Slapovi

- družbeni pojavi in pojmi iz družbe

Primer: Poroka

Javna uprava
Delavski razred

- procesi, stanja in gibanja

Primer: Družabno življenje

Ekološka vzgoja
Sodni procesi

- znanosti, panoge in dejavnosti

Primer: Inovativna dejavnost

Predšolska vzgoja
Medicina

- vrednote in lastnosti

Primer: Poštenost

Ustvarjalnost
Avtoimunost

- imena narodov, ljudstev in plemen

Primer: Slovani

Nuba (ljudstvo)
Maji

- jeziki
Primer: Italijanščina
Jezik kretenj
Stara cerkvena slovanščina
- dobe in geološka obdobja
Primer: Srednji vek
Jura
Bronasta doba
- objekti, ki jih ne moremo uvrstiti pod imenom naselja
Primer: Grad Strmol
Kartuzija Žiče

in drugi splošni pojmi.

6.3 ZEMLJEPISNE PREDMETNE OZNAKE

Z zemljepisnimi predmetnimi oznakami izražamo vsebino dokumentov, ki opisujejo neko zemljepisno enoto kot celoto ali pa specifične značilnosti neke zemljepisne enote, kot so zgodovina, kultura, politika, družbeni procesi, mestna območja. Zadnja uvrščamo pod ime naselja.

Zemljepisna predmetna oznaka je lahko ime vsake zemljepisne enote:

- teritorialne enote kot so države, pokrajine, mesta
Primer: Gorenjska
Kranj
Slovenija
- zgodovinske teritorialne enote
Primer: Avstro-Ogrska
Ilirske province
- celine in druga širša zemljepisna območja
Primer: Azija
Zahodna Evropa
Balkanski polotok
- naravne oblike, kot so morja, jezera, reke, gore
Primer: Blejsko jezero
Drava
Kamniško-Savinjske Alpe
- nebesna telesa, kot so planeti, zvezde
Primer: Zemlja
Orion (ozvezdje)
Venera (planet)
- druge zemljepisne enote, kot so arheološka nahajališča, naravni parki, kraške jame
Primer: Škocjanske jame
Regijski park Snežnik
Krakovski gozd, Kočevski Rog

Zemljepisna predmetna oznaka se nanaša na zemljepisno območje, ki ga zajema, in ne na političnoteritorialno enoto. Kadar so bile na istem zemljepisnem območju v zgodovini različne političnoteritorialne enote, navedemo zadnje ime zemljepisnega območja, če je bila poselitev kontinuirana.

Za mesto, ki je v zgodovini spreminjalo ime, velja kot predmetna oznaka zadnje ime. Natančnost opisa dosežemo tako, da opredelimo čas, na katerega je vezana vsebina dokumenta.

Primer: Velenje – Zgodovina – 1980-1990 **ne** Titovo Velenje

Za države uporabljamo zemljepisno ime in ne uradnega naziva države.

Primer: Slovenija **ne** Republika Slovenija

Zemljepisno ime navajamo v polni obliki in naravnem besednem redu.

Primer: Bosna in Hercegovina
Severovzhodna Azija
Vzhodni Timor

Po potrebi dodamo zemljepisnemu imenu kvalifikator.

Primer: Koroška (Slovenija)
Koroška (Avstrija)
Vis (mesto)
Vis (otok)

Za ozemlje, ki obsega samó okolico naseljenega mesta, navajamo predmetno oznako v razširjeni obliki.

Primer: Ljubljana (okolica)

Tuja zemljepisna imena navajamo v slovenščini, če je ta oblika v splošni rabi.

Primer: Benetke
Avstrija
Velika Britanija

Če tuje zemljepisno ime nima splošno sprejetega naziva v slovenščini, navajamo izvirno obliko:

Primer: New York
Monte Carlo
Nottingham

Pod imenom mesta uvrščamo dokumente o mestnih območjih in objektih.

Primer: Maribor - Lent
Pariz – Elizejska palača
Moskva – Kremelj

6.4 OBLIKOVNE PREDMETNE OZNAKE

Oblikovne predmetne oznake označujejo obliko dokumenta glede na namembnost. Uporabljamo jih, kadar ne moremo določiti vsebine dokumenta. So v množini.

Primer: Enciklopedije
Koledarji
Slovarji
Nacionalne bibliografije
Adresarji
Biografski leksikoni

Tematske bibliografije, enciklopedije in slovarje uvrščamo pod tematsko predmetno oznako, ki ji dodamo ustrezno oblikovno določilo.

Primer: Slovenski umetniki – Biografski leksikoni

7 PREDMETNA DOLOČILA. PREDMETNI NIZ

Kadar označitev vsebine s predmetno oznako ne zadošča, predmetni oznaki za natančnejšo označitev vsebine dodamo predmetna določila in tako tvorimo predmetni niz.

Predmetno določilo je beseda ali besedna zveza, ki predmetno oznako dodatno tematsko, zemljepisno, časovno in/ali oblikovno opredeli. Predmetno določilo je v predmetnem nizu podrejeno predmetni oznaki. S predmetnimi nizi lahko izrazimo tudi bolj kompleksne vsebine, kot je to mogoče zgolj s predmetnimi oznakami.

Z ozirom na funkcijo ločimo:

tematska določila
zemljepisna določila
časovna določila
oblikovna določila

Zaporedje predmetnih določil v predmetnem nizu je načeloma določeno: tematsko, zemljepisno, časovno, oblikovno določilo. Izjemoma lahko zaradi večje jasnosti vrstni red določil tudi spremenimo.

Predmetni oznaki ne dodamo vedno vseh določil ali pa ji dodamo več istovrstnih določil, kadar je to potrebno. Predmetni niz mora predstavljati smiselno celoto.

Pravila za izbiranje in oblikovanje predmetnih oznak veljajo tudi za predmetna določila. Tudi predmetna določila so predmetne oznake, ki imajo pri strukturiranem vnosu funkcijo določil.

7.1 TEMATSKA DOLOČILA

Tematska določila so najpogostejša in najpomembnejša. Izražajo vidik obravnave neke teme. So splošni pojmi, ki natančneje opredelijo predmetno oznako, ki stoji na prvem mestu. Število tematskih določil je omejeno: eni predmetni oznaki dodamo največ dve tematski določili, pod pogojem, da drugo določilo pojasnjuje prvo. Kadar publikacija vključuje več podtem, dodelimo več predmetnih nizov z enakimi predmetnimi oznakami in različnimi tematskimi določili.

Primer: Med - Pridelovanje
Med - Vrste
Med - Zdravilnost

Tematska določila pri predmetnih oznakah za osebna imena označujejo:

- življenje, življenska obdobja, dogodke iz življenja

Primer: Broz, Josip (1892-1980) – Smrt
Puškin, Aleksander Sergeevič (1799-1837) – Šolanje

- dejavnost, rezultate dela

Velja pravilo, da s predmetnim določilom ne označujemo dejavnosti, po kateri je oseba najbolj znana.

Primer: Andrić, Ivo (1892-1975) – Prevajanje
Schubert, Franz (1797-1828) – Samospevi

- nazore, prepričanja

Primer: Aškerc, Anton (1856-1912) – Idejni nazori

- naslove umetniških del

Primer: Bevk, France (1890-1970) – »Kamnarjev Jurij« – Literarne študije

Tematska določila pri predmetnih oznakah za imena korporacij označujejo delovanje le teh in rezultate dela.

Primer: Narodna galerija (Ljubljana) – Umetnostne zbirke
Zdravstvena fakulteta (Ljubljana) – Raziskovalno delo

Tematska določila pri predmetnih oznakah za rodbinska imena označujejo delo, zgodovino, korespondenco, mecenstvo, ... rodbin.

Primer: Renault (rodbina) - Umetnostne zbirke
Celjski (rodbina) - Portreti

Tematska določila pri predmetnih oznakah za dela anonimnih avtorjev označujejo razlago teh del.

Primer: Brižinski spomeniki – Besedišče
Vede - Nauki

Tematska določila pri tematskih predmetnih oznakah označujejo:

- dele predmeta, snovi ali pojava

Primer: Mesta – Odprte površine
Okoljska vzgoja – Učni pripomočki

- lastnosti in stanje

Primer: Ženske - Uspešnost
Zrak – Onesnaženost

- odnos do časa

Primer: Čebelarstvo – Zgodovina
Indijanci – Kulturna zgodovina

- delovanje, postopke in procese

Primer: Vrtnice – Gojitev

Otroci – Vzgoja

Degenerativne bolezni – Naravno zdravljenje

- vidik proučevanja in teorijo

Primer: Veterinarstvo – Terminologija

Energetika – Okoljski vidik

- namen in uporaba

Primer: Domača zdravila – Uporaba

- literarno temo v leposlovju

Primer: Strah – V otroškem leposlovju

Tematska določila pri zemljepisnih predmetnih oznakah označujejo pojave, dogodke in objekte, ki so vezani na določeno zemljepisno enoto:

- zgodovino in kulturo

Primer: Balkanski polotok – Zgodovina

Evropa – Kulturna zgodovina

- družbo, politiko

Primer: Poljska – Družbene razmere

Južna Koreja – Gospodarstvo

Italija – Zunanja politika

- družbene procese

Primer: Madžarska - Ekonomski odnosi s tujino

Alpe – Prostorski razvoj

- mestna območja

Primer: Ljubljana – Trnovo

- objekte, ki jih uvrščamo pod ime naselja

Primer: Ljubljana – Tivolski grad

Celje – Mestna hiša

Trst – Narodni dom

7.2 ZEMLJEPISNA DOLOČILA

Zemljepisna določila označujejo zemljepisni vidik vsebine dokumenta. Oblikujemo jih po enakih načelih kot zemljepisne predmetne oznake.

Primer: Evropska unija – Ekonomsko sodelovanje – Slovenija

Slovenija – Odnosi – Italija

Nacionalne bibliografije - Romunija

7.3 ČASOVNA DOLOČILA

Časovna določila označujejo čas, na katerega je vezana vsebina dokumenta. Časovna določila lahko izrazimo z besedami (imena geoloških in zgodovinskih dob) ali številkami (letnice, stoletja).

Primer: Slovenija – Zgodovina – 1945-1991

Slovenska književnost – 20.st.

Notranjska – Arheološke najdbe – Antika

7.4 OBLIKOVNA DOLOČILA

Oblikovna določila označujejo obliko ali namen dokumenta. So v množini. Z njimi ne označujemo fizične oblike dokumenta, npr. DVD, CD-ROM, videokasete.

Primer: Matematika – Učbeniki za srednje šole

Gozdarstvo – Zborniki

Judje – Zgodovina – Maribor – Razstavniki katalogi

8 NAPOTILA

Namen vsebinske obdelave je zagotoviti pogoje za iskanje informacij. Ne moremo pričakovati, da bo uporabnik vedno iskal gradivo pod predmetno oznako, ki jo je za označitev vsebine dokumenta izbral katalogizator. Zato je nujno, da v katalogu vzpostavimo sistem napotil, ki so v pomoč uporabnikom in tudi katalogizatorjem.

Napotila usmerjajo uporabnika:

- od nesporejetih izrazov, ki jih ne uporabljamo kot predmetne oznake, k sprejetim izrazom
- od širših ali sorodnih izrazov na izraz, ki je izbran za predstavitev vsebine določenega dela

8.1 VARIANTNE TOČKE DOSTOPA (KAZALKE)

Variantne točke dostopa izločajo izraze, ki niso sprejeti kot predmetne oznake in pokažejo na izraze, ki jih uporabljamo kot predmetne oznake. Povezujejo identične pojme, izražajo ekvivalenčne odnose. Uvaja jih besedica **glej**.

Primer: Etnologija - sprejet izraz
 Narodoslovje - ni sprejet izraz
 narodoslovje **glej** Etnologija

Variantne točke dostopa kažejo uporabniku, pod katero predmetno oznako so zbrana dela o določenem predmetu ali pojmu, katalogizatorja pa opozarjajo, katerih predmetnih oznak naj ne uporablja. Sprejete predmetne oznake pišemo z veliko začetnico, nesporejete izraze pa z malo začetnico oziroma po slovničnih pravilih.

Variantne točke dostopa najpogosteje napravimo v naslednjih primerih:

• sinonimi

Variantne točke dostopa kažejo od nesporejetih izrazov k izrazom, ki jih uporabljamo kot predmetne oznake.

Primer: starine **glej** Antikvitete
 orhideje **glej** Kukavičevke
 variola **glej** Črne koze

• kratice

Variantna točka dostopa kaže od kratice na popoln izraz ali obratno, če kot predmetno oznako uporabljamo kratico.

Primer: NMR **glej** Jedrska magnetna resonanca
 Online public access catalogue **glej** OPAC

• imenske predmetne oznake

Nesporejeta oblika imenske predmetne oznake dobi variantno točko dostopa na sprejeto obliko.

Primer: Ježek **glej** Milčinski, Frane (1914-1988)
 Janez Pavel II, papež **glej** Joannes Paulus II, papež (1920-2005)
 Sveto pismo **glej** Biblia
 Združeni narodi **glej** United Nations

• sestavljene predmetne oznake z »in«

Z variantno točko dostopa povežemo nesporejeto zaporedje s sprejetim.

Primer: sestre in bratje **glej** Bratje in sestre
 računalnik in človek **glej** Človek in računalnik

8.2 SORODNE TOČKE DOSTOPA (VODILKE)

Sorodne točke dostopa povezujejo pojme, ki so med seboj tematsko tesno povezani, vendar niso identični. Uvajata jih besedici **glej tudi**. Sorodne točke dostopa usmerjajo uporabnika od ene sprejete predmetne oznake na drugo sprejeto predmetno oznako. Uporabnika opozarjajo na druge predmetne oznake, ki se nanašajo na iskano vsebino.

Ločimo tri vrste sorodnih točk dostopa:

• od širših k ožjim izrazom

Vzpostavljajo logično povezavo med širšimi in ožjimi pojmi v isti kategoriji. Izražajo hierarhične odnose. Uporabniku omogočijo, da omeji svojo poizvedbo s tem, da uporabi podrobnejše izraze.

Primer: Glasbila **glej tudi** Glasbila s strunami
 Glasbila s tipkami
 Ljudska glasbila

• križne

Povezujejo predmetne oznake, ki se dopolnjujejo, so pomensko povezane, niso pa v ekvivalenčnem ali hierarhičnem odnosu. Uporabnika opozarjajo na sorodne predmetne oznake, na podobne publikacije. Izražajo asociativne odnose.

Primer: Oksidanti **glej tudi** Antioksidanti
Gnojenje **glej tudi** Gnojila
Pouk **glej tudi** Učenci

• zbirne

Dajejo splošna navodila, ne naštevajo posameznih konkretnih predmetnih oznak.

Primer: Književnost **glej tudi** pod etničnimi pojmi, npr. Angleška književnost, Francoska književnost, Nemška književnost,...

Zbirne sorodne točke dostopa zbirajo gradivo posameznega strokovnega ali znanstvenega področja. Glede sorodnih točk dostopa je vzajemni katalog še v razvoju, saj nam ne nudi možnosti za tvorbo le teh.

9 POLJA PREDMETNIH OZNAK V FORMATU COMARC

V sistemu COBISS¹² vpisujemo predmetne oznake v naslednja polja bibliografskega zapisa v formatu COMARC¹³:

Predmetne oznake	Polja	Polja variantnih točk dostopa	Iskalne predpone
Osebno ime kot predmetna oznaka	600	960	PN
Ime korporacije kot predmetna oznaka	601	961	CS
Rodbinsko ime kot predmetna oznaka	602	962	FN
Stvarni naslov kot predmetna oznaka	605	965	TS
Tematske predmetne oznake	606	966	TN
Zemljepisne predmetne oznake	607	967	GN
Oblikovne predmetne oznake	609	969	FS
Prosto oblikovane predmetne oznake	610		DU

Vsako od polj 600/609 vključuje še podpolja x,y,z,w, v katera vnašamo predmetna določila.

Predmetna določila	Podpolja	Iskalne predpone
Tematsko določilo	x	DX
Zemljepisno določilo	y	DY
Časovno določilo	z	DZ
Oblikovno določilo	w	DW

Polja 600/609 (prekoordiniran sistem)

Namenjena so vnosu pravilno strukturiranih predmetnih nizov: predmetnih oznak in predmetnih določil, ki izbrano predmetno oznako pomensko podrobneje opredelijo. Vnos v ta polja poteka v skladu z navodili Priročnika za UNIMARC¹⁴. Podlaga za vnos v ta polja naj bi bil kontroliran predmetni sistem, bodisi tezaver ali geslovník.

Polje 610 (postkoordiniran sistem)

Namenjeno je vnosu prosto oblikovanih predmetnih oznak, predmetne oznake so enakovredne, vnos ni strukturiran. Klasifikator niza predmetne oznake brez hierarhične strukture, uporabnik sam strukturira iskalno zahtevo. Polje je zelo primerno zlasti za specialne knjižnice, ki svoje publikacije vsebinsko zelo podrobno opredeljujejo. Zaradi enotnosti v sistemu tudi pri oblikovanju prosto oblikovanih predmetnih oznak priporočamo upoštevanje navodil za posamezne kategorije predmetnih oznak.

Knjižnica se lahko odloči za eno od naslednjih možnih kombinacij uporabe polj za predmetne oznake:

- polja 600/605 (imenske predmetne oznake) in polje 610 za ostale kategorije predmetnih oznak
- polja 600/609
- polja 600/609 in polje 610 za izraze, ki jih ne moremo umestiti v polja 600/609

¹² ang. Cooperative Online Bibliographic System and Services, Kooperativni online bibliografski sistem in servis

¹³ ang. Cooperative MARC, od leta 1991 različica formata MARC, ki se v Sloveniji uporablja v sistemu COBISS.

¹⁴ Priročnik za UNIMARC. (2003). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Tezaver

Tezaver je kontroliran slovar deskriptorjev (standardiziranih predmetnih oznak) z vsemi njihovimi pomen-skimi odnosi (ožji pojmi, širši pojmi, sorodni pojmi, nesprejeti izrazi - nedeskriptorji,...). Izdelujejo ga za določeno strokovno področje, znanstveno disciplino. Vsebovati mora vse deskriptorje z določenega področja.

Geslovník

Geslovník je kontroliran seznam predmetnih oznak, ki izvirajo iz bibliografske baze. Je odraz katalogiziranega gradiva in ne vsebuje vseh pojmov. Geslovník ni statičen, ampak je živa baza, ki se spreminja, dopolnjuje in izboljšuje. Je osnovni pripomoček za klasifikatorja, saj mu omogoča dosledno uporabo izbranih izrazov (predmetnih oznak). Vodi ga tudi pri oblikovanju novih predmetnih oznak, ki morajo biti primerljive z že obstoječimi predmetnimi oznakami.

Splošni slovenski geslovník (SSG)

Leta 2002 smo v NUK izdali priročnik Splošni slovenski geslovník¹⁵. Izhodišče geslovníka je urejen izpis približno 8.000 predmetnih oznak, ki so bile dodeljene monografijam v letih 1995-2001. Zajeto je bilo gradivo iz slovenske tiskarske produkcije. Zastopane so vse stroke, vendar ne vse enako podrobno, odvisno od publiciranega gradiva.

Predmetne oznake in predmetna določila so razvrščena po abecedi. Poleg predmetnih oznak in določil so v geslovníku še variantne točke dostopa (kazalke) in sorodne točke dostopa (vodilke). V seznam predmetnih oznak smo zaradi lažjega iskanja dodali nekatere zbirne izraze, ki ne izhajajo iz primerov vsebinske obdelave. Ti izrazi in predmetne oznake so povezani z besedama »glej pod«.

Primer: Pripomočki **glej pod** Kuhinjski pripomočki, Tehnični pripomočki, Učni pripomočki

Spletni splošni slovenski geslovník (SSSG)

Leta 2003 je uredništvo SSG-ja na spletni strani NUK objavilo prenovljeno in dopolnjeno različico Splošnega slovenskega geslovníka. Spletni splošni slovenski geslovník nudi prost dostop do seznama predmetnih oznak, ki vključuje:

- osebna imena kot predmetne oznake
- rodbinska imena kot predmetne oznake
- tematske predmetne oznake, ki so jim dodani vrstilci UDK

Poleg predmetnih oznak so v geslovníku tudi variantne točke dostopa (kazalke). SSSG ves čas ažuriramo in dopolnjujemo z novimi predmetnimi oznakami. Vsebuje že približno 21.000 predmetnih oznak. Dostopen je na NUK-ovi domači strani: <https://www.nuk.uni-lj.si>

10 KLASIFIKACIJSKI SISTEMI

Klasifikacija je razvrščanje pojmov ali predmetov v skupine glede na skupne značilnosti. Lahko razvrščamo predmete po obliki ali barvi, lahko pa razvrščamo tudi knjige po vsebini.

Mnogi filozofi so se ukvarjali s sistematiko znanosti z željo, da bi odkrili povezavo med posameznimi vedami. Tudi večina klasifikacij v knjižničarstvu izhaja iz znanstvenih sistemov. Medtem ko ima sistematika znanosti teoretičen značaj (ukvarja se s povezavo med posameznimi vedami), ima knjižnična klasifikacija praktično nalogo. Knjižnična klasifikacija je identifikacija vsebine dokumenta in uvrstitev te vsebine v ustrezno skupino v okviru klasifikacijskega sistema.

Knjižnična klasifikacija se je pojavila hkrati z nastankom knjižnic. Prvi klasifikacijski sistemi so bili bistveno drugačni od današnjih. Konec 19. stoletja pa so se hkrati z vse hitrejšim razvojem znanosti začeli razvijati klasifikacijski sistemi, od katerih so nekateri v rabi še danes, oziroma so osnova za druge sisteme.

Klasifikacijske sisteme sestavljajo znaki, ki imajo določen pomen v okviru sistema: to so črke, številke in določeni simboli. Skupek znakov, ki so potrebni za označitev izbranega pojma, imenujemo indeks ali vrstilec.

Glede na znake ločimo številčne in abecedno-številčne klasifikacijske sisteme.

¹⁵ *Splošni slovenski geslovník: navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva in geslovník.* (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Glede na obseg ločimo univerzalne klasifikacijske sisteme, ki razvrščajo vse človeško védenje, in disciplinarne (specialne) klasifikacijske sisteme, ki razvrščajo posamezno strokovno področje, npr. Gozdarska decimalna klasifikacija.

Glede na strukturo ločimo fasetne in hierarhične klasifikacijske sisteme.

Fasetne klasifikacije: Ranganathanova klasifikacija, Blissova bibliografska klasifikacija

Fasetne klasifikacije v svojih tabelah navajajo samo enostavne pojme (fasete). Beseda faseta je v Bibliotekarskem terminološkem slovarju razložena kot vidik, po katerem je mogoče opisati vsebino publikacije. Pri izražanju vsebine s fasetno klasifikacijo fasete kombiniramo v nize po točno določenih pravilih in tako izražamo kompleksnejše pojme. Mnogi pojmi v tabelah torej niso naštet. Njihovo oznako dobimo s kombinacijo faset. Vse fasetne klasifikacije so analitično-sintetične. Analitično-sintetična klasifikacija vključuje postopek analize in sinteze. Vsebino najprej razčlenimo (analiziramo) na osnovne elemente, nato pa sestavimo (sintetiziramo) vrstilce, ki to vsebino izražajo.

Hierarhične klasifikacije: Klasifikacija kongresne knjižnice, Deweyeva decimalna klasifikacija, Univerzalna decimalna klasifikacija

Hierarhične klasifikacije razvrščajo pojme v vrsto hierarhično povezanih skupin. Nadrejeni in splošnejši razredi so razdeljeni v manjše in po vsebini ožje razrede. Sezname hierarhičnih klasifikacij so daljši kot fasetni, ker je veliko ponavljanja.

S hierarhično klasifikacijo lahko označimo le pojme, ki so naštet v tabelah.

Univerzalna decimalna klasifikacija je numerična, univerzalna in v osnovi hierarhična klasifikacija. V nekaterih skupinah vrstilcev pa je z uporabo posebnih privesnih vrstilcev vzpostavljen fasetni princip. Univerzalna decimalna klasifikacija je zasnovana na Deweyevi decimalni klasifikaciji.

10.1 DEWEYEVA DECIMALNA KLASIFIKACIJA (DDC)

Deweyeva decimalna klasifikacija je eden izmed najbolj razširjenih klasifikacijskih sistemov, saj jo uporabljajo v več kot 130 državah po svetu. Je numerična, hierarhična, univerzalna klasifikacija. Zasnoval jo je Melvin Dewey (1851-1931), ameriški bibliotekar in učitelj. Prvič so bile tabele Deweyeve decimalne klasifikacije objavljene leta 1876.

Dewey je razdelil celotno človeško znanje na deset glavnih skupin:

000	Splošno
100	Filozofija. Psihologija
200	Verstva
300	Družbene vede
400	Jezikoslovje
500	Naravoslovne vede
600	Uporabne vede. Tehnologija
700	Umetnost. Šport
800	Književnost
900	Zgodovina. Geografija

Osnovne skupine, označene s tremi števki, je Dewey po desetinskem principu razdelil do najožjih pojmov.

10.2 UNIVERZALNA DECIMALNA KLASIFIKACIJA (UDK)

10.2.1 Nastanek in razvoj UDK

Proti koncu 19. stoletja sta Belgijca Paul Otlet in Henry La Fontaine prišla na misel, da bi izdelala svetovno bibliografijo. Začela sta izdelovati listkovni katalog za bibliografijo, ki sta ga želela urediti po vsebini. Iskala sta primeren klasifikacijski sistem in odločila sta se, da bosta priredila Deweyevo decimalno klasifikacijo.

Deweyevo razdelitev sta v naslednjih letih deloma preoblikovala in zgradila obsežen sistem, ki sta ga poimenovala Univerzalna decimalna klasifikacija. Prva izdaja tabel UDK je izšla med letoma 1904 in 1907 v francoščini.

Otlet in La Fontaine sta ustanovila Mednarodni bibliografski inštitut¹⁶ s sedežem v Bruslju, da bi izdeloval in izdajal svetovno bibliografijo. Vendar se je namen te ustanove spremenil, vzdrževala in izdajala je UDK. Leta 1931 so Inštitut preselili v Haag. Leta 1937 je bil preimenovan v Mednarodno federacijo za dokumentacijo¹⁷ ali kratko FID, ki je skrbela za razvoj UDK do konca osemdesetih let. Potem pa je FID skupaj z založniki nizozemskih, angleških, francoskih, japonskih in španskih izdaj ustanovila UDK konzorcij¹⁸. UDK konzorcij je začel delovati 1. januarja 1992 in je uradni lastnik Univerzalne decimalne klasifikacije, ki jo vsebinsko in finančno upravlja.

Od prve izdaje do danes je izšlo že mnogo izdaj tabel UDK v različnih jezikih in različnem obsegu (celotnem, srednjem in skrajšanem). Uporaba UDK se je v slovenskih knjižnicah razmahnila po drugi svetovni vojni. Prvič so tabele UDK izšle v slovenskem jeziku leta 1967 (skrajšana izdaja), druga izdaja leta 1982, tretja izdaja pa leta 1991.

UDK se neprestano ažurira in spreminja, ker mora slediti razvoju znanosti. Zlasti v osemdesetih in začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je prišlo do velikih sprememb v UDK. Ta trend se še nadaljuje. UDK konzorcij je izdal tudi elektronsko obliko tabel UDK, ki se imenuje UDC Master Reference File (UDC MRF). To je standardna zbirka vrstilcev UDK in je osnova novim izdajam UDK. Ažurirajo jo enkrat letno. Predloge za spremembe ter končne spremembe UDK Konzorcij objavi v reviji *Extensions and Corrections to the UDC*.

Od januarja 2007 tudi v Sloveniji uporabljamo elektronsko izdajo tabel UDK. Najprej smo uporabljali verzijo UDC MRF 2001, ki je nadomestila slovensko skrajšano izdajo tabel iz leta 1991. Prevod je bil narejen po angleškem izvirniku UDC MRF 2001. 1. oktobra 2008 smo začeli uporabljati elektronsko izdajo tabel UDC MRF 2006, ki je zajemala vse spremembe in dopolnitve vrstilcev UDK od leta 2001 do 2006. Od 1. januarja 2014 pa uporabljamo tretjo elektronsko izdajo Univerzalne decimalne klasifikacije UDC MRF 2011.

10.2.2 Zgradba UDK

UDK je mednarodno enotno normativno orodje za vsebinsko označevanje dokumentov in iskanje informacij. UDK je klasifikacija: razvršča človeško znanje, védenje po neki logiki, po vsebinski povezanosti. Decimalna se imenuje zato, ker uporablja za svojo zgradbo desetinsko delitev. Univerzalna se imenuje zato, ker obsega celotno področje človeškega védenja.

Sistem je načeloma numeričen. Celotno človeško védenje razvršča v 9 glavnih skupin, ki so označene s števki od 0 do 9.

Osnovna shema je enaka kot pri Deweyu:

0	Splošno
1	Filozofija. Psihologija
2	Verstva. Teologija
3	Družbene vede
5	Naravoslovne vede. Matematika
6	Uporabne vede. Medicina. Tehnika
7	Umetnost. Razvedrilo. Šport
8	Jezikoslovje. Književnost
9	Geografija. Biografije. Zgodovina

UDC in DDC se razlikujeta v skupini 4. Ta skupina je po Deweyu jezikoslovje, prvotno je bilo tako tudi v UDK. Leta 1962 pa so v UDK to skupino prenesli v skupino 8, tako da je sedaj skupina 4 prazna.

Glavni pojmi, označeni z eno števko, se dele do ožjih pojmov po principu desetinske delitve. Vsako od glavnih skupin lahko razdelimo v deset skupin drugega reda, če ji dodamo eno števko od 0 do 9 in tako dalje do potrebne natančnosti. Daljši ko je vrstilec, ožji je pojem, ki ga le ta označuje.

Glavni vir vrstilcev so tabele. To je sistematični seznam vrstilcev z besedno razlago. Tabele se delijo na glavne in pomožne tabele.

¹⁶ ang. *International Institute of Bibliography*.

¹⁷ ang. *International Federation for Documentation*, od leta 1988 *International Federation for Information and Documentation*.

¹⁸ ang. *UDC Consortium*

Glavne tabele

V glavnih tabelah so zbrani glavni vrstilci, ki označujejo posamezne predmete in pojme. Poleg teh so tu še posebni privesni vrstilci. V glavnih tabelah je celotno človeško vedenje razvrščeno v devet razredov, ki so označeni z glavnimi vrstilci od 0 do 9. Glavni razredi se delijo v podrazrede, ki so označeni s podrobnejšimi vrstilci. Poleg vrstilcev je besedna razlaga.

Pomožne tabele

V pomožnih tabelah so zbrani splošni privesni vrstilci, ki označujejo splošne značilnosti, kot so kraj, čas, oblika, jezik, ... Ti elementi so skupni mnogim predmetom. Če bi hoteli vključiti te elemente povsod tam, kjer bi jih v praksi utegnili potrebovati, bi to privedlo do velikega naraščanja obsega tabel. Zato so ti elementi izločeni iz glavnih tabel in so združeni v pomožnih tabelah.

<u>Primer:</u> 7	Umetnost. Razvedrilo. Šport
79	Zabava. Igre. Šport
796	Šport. Športne igre
796.9	Zimski športi
796.92	Smučanje
796.925	Smučarski skoki

Vrstilec beremo tako, da beremo vsako številko posebej. Zaradi preglednosti stoji v vrstilcu za vsako tretjo številko pika, ki je ne beremo. Celotni vrstilec nadrejenega pojma je vsebovan v vrstilcu podrejenega pojma. Tako lahko ugotovimo, kateremu pojmu je neki pojem podrejen.

10.2.3 Splošni privesni vrstilci

- Splošni privesni vrstilci so zbrani v pomožnih tabelah.
- Označujejo splošne značilnosti, ki so skupne vsem predmetom in pojmom.
- Privesni se imenujejo zato, ker jih privešamo h glavnim vrstilcem.
- Splošni se imenujejo zato, ker jih lahko privešamo k vsem glavnim vrstilcem v okviru tabel.
- Imajo svoje značilne simbole.
- Cepijo se po desetinskem principu, tako kot glavni vrstilci.

Splošne privesne vrstilce delimo na **neodvisne** in **odvisne**. Neodvisne splošne privesne vrstilce lahko privesimo h kateremukoli glavnemu vrstilcu, lahko stojijo pred glavnim vrstilcem, tudi sredi glavnega vrstilca, izjemoma celo sami zase. Sem sodijo splošni privesni vrstilci za jezik, obliko, kraj, rase in ljudstva ter čas.

<u>Primer:</u> 53(031)	fizika, leksikon
(031)53	leksikon, fizika
(031)	leksikon

Odvisne splošne privesne vrstilce lahko uporabljamo le kot privesek h glavnemu vrstilcu. Ne morejo stati sami, prav tako ne morejo stati na prvem mestu, pred glavnim vrstilcem.

Sem sodijo:

- 02 splošni privesni vrstilci za lastnosti
- 03 splošni privesni vrstilci za materiale
- 04 splošni privesni vrstilci za odnose, procese in operacije
- 05 splošni privesni vrstilci za osebe

Poznamo šest vrst splošnih privesnih vrstilcev. Uporabljamo jih takrat, ko je to potrebno za natančnejšo označitev vsebine publikacije.

10.2.3.1 Splošni privesni vrstilci za jezik

Simbol je enačaj =... (izgovori enačaj)

Označujejo jezik dokumenta, katerega vsebino smo izrazili z glavnim vrstilcem.

Primer: 539.1(038)=112.2 jedrska fizika, slovar, nemščina

Dela v več jezikih označimo z =00 (večjezičen, mnogojezičen), ali s privesnimi vrstilci za posamezne jezike, ki jih navajamo v rastočem vrstnem redu.

Primer: 639.1(083.824)=113.6=133.1=163.6 lov, razstavn katalog, švedščina,
francoščina, slovenščina
ali 639.1(083.824)=00 lov, razstavn katalog, večjezičnost

Splošni privesni vrstilci za jezik so tudi vir glavnih vrstilcev za jezike in književnosti, ter splošnih privesnih vrstilcev za rase, etnične skupine in narodnosti. Glavne vrstilce za jezik tvorimo tako, da enačaj nadomestimo z 811 in za piko dodamo splošni privesni vrstilec za jezik. Glavne vrstilce za književnost tvorimo tako, da enačaj nadomestimo z 821 in za piko dodamo splošni privesni vrstilec za jezik.

Primer: =163.6 splošni privesni vrstilec za slovenščino
811.163.6 glavni vrstilec za slovenščino
821.163.6 glavni vrstilec za slovensko književnost
=134.2 splošni privesni vrstilec za španščino
811.134.2 glavni vrstilec za španščino
821.134.2 glavni vrstilec za špansko književnost

10.2.3.2 Splošni privesni vrstilci za obliko

Simbol je (0...) (izgovori oklepaj ničla)
Uporabljamo jih za označevanje oblike publikacij.

Primer: 51 matematika
51(01) matematika, bibliografija
51(031) matematika, leksikon
51(075.2) matematika, učbenik za osnovne šole
51(075.8) matematika, učbenik za visoke šole

Posebni privesni vrstilci pri splošnih privesnih vrstilcih za obliko

Simbol je (0.0...) (izgovori oklepaj nič pika nič)
Uporabljamo jih za natančnejšo opredelitev oblike publikacij: za označitev velikosti, načina izdelave, vrste uporabnika ipd. Uporabljamo jih, kot so navedeni v tabelah, ali pa v kombinaciji s splošnimi privesnimi vrstilci za obliko, tako da prvo ničlo nadomestimo s splošnim privesnim vrstilcem za obliko.

Primer: (0.025.2) ilustrirani dokumenti
(035) priročniki
(035.025.2) ilustrirani priročniki
635(035.025.2) vrtnarstvo, ilustriran priročnik

10.2.3.3 Splošni privesni vrstilci za kraj

Simbol je (1/9) (izgovori oklepaj)
Uporabljamo jih, da pojem, označen z glavnim vrstilcem, opredelimo še glede na zemljepisno lego.

Primer: 327(497.4) zunanja politika, Slovenija
551.582(234.31) klimatologija, Zahodne Alpe
556(282.243.7) hidrologija, Donava

Posebni privesni vrstilci pri splošnih privesnih vrstilcih za kraj

Simbol je (1-0/-9) (izgovori oklepaj ena črtica)
Uporabljamo jih v okviru splošnih privesnih vrstilcev za kraj za določitev ožjih zemljepisnih pojmov. Uporabljamo jih, kot so navedeni v tabelah, ali pa v kombinaciji s splošnimi privesnimi vrstilci za kraj, tako da enico nadomestimo s splošnim privesnim vrstilcem za kraj.

Primer: (1-17) sever
(4) Evropa
(4-17) Severna Evropa
314.12(4-17) rodnost, Severna Evropa

10.2.3.4 Splošni privesni vrstilci za rase, etnične skupine in narodnosti

Simbol je (=...) (izgovori oklepaj enačaj)

Uporabljamo jih, da pojem, označen z glavnim vrstilcem, opredelimo še glede na rase in ljudstva. Izpeljujemo jih iz splošnih privesnih vrstilcev za jezik, tako da le-te postavimo v oklepaj.

Primer: =511.111 finščina
(=511.111) Finci

=134.2 španščina
(=134.2) Španci

930.85(=163.6) kulturna zgodovina, Slovenci

10.2.3.5 Splošni privesni vrstilci za čas

Simbol je "... " (izgovori narekovaj)

Uporabljamo jih, da pojem, označen z glavnim vrstilcem, opredelimo še glede na čas. Osnova za določanje splošnih privesnih vrstilcev za čas je gregorijanski koledar. Tvorimo jih tako, da koledarski izraz postavimo v narekovaj. Čas pred našim štetjem izrazimo tako, da pred vrstilec postavimo minus. Nanašajo se le na vsebino, ki jo označuje glavni vrstilec, ne pa na datum izdaje, leto sestanka ipd.

Leto izrazimo z uporabo štirih števk.

Primer: "2014" leto 2014
"0098" leto 98 n. št.
"-0011" leto 11 pred n. št.
"1950/2000" od leta 1950 do 2000
556.166(497.4)"2010" poplave, Slovenija, leto 2010

Desetletje izrazimo z uporabo treh števk.

Primer: "198" od 1980 do 1989
37(497.434)"197" šolstvo, Dolenjska, sedemdeseta leta 20. stoletja

Stoletje izrazimo z uporabo dveh števk.

Primer: "20" 21. stoletje n. št.
"04" 5. stoletje n. št.
"-06" 7. stoletje pred n. št.
"13/16" 14. do 17. stoletje n. št.
94(8)"18/19" zgodovina, Južna Amerika, 19. do 20. stoletje

Tisočletje izrazimo z uporabo ene številke.

Primer: "0" 1. tisočletje n. št.
"2" 3. tisočletje n. št.
"-1" 2. tisočletje pred n. št.

Datum izrazimo v zaporedju leto – mesec – dan.

Primer: "2014.02.14" 14. februar leta 2014
394.49(497.4Kranj)"2014.04.01" javne prireditve, Kranj, 1. april 2014

Možna je tudi uporaba drugih koledarjev in časovnih sistemov.

Primer: "652" stari vek
"628.62" pleistocen
"321" pomlad
"345.3" večer

10.2.3.6 Splošni privesni vrstilci s črtico: -02, -03, -04, -05

Splošni privesni vrstilci s črtico so odvisni splošni privesni vrstilci. Lahko jih uporabljamo le kot privesek h glavnemu vrstilu. Ne morejo stati sami ali pred glavnim vrstilcem.

Ločimo štiri vrste splošnih privesnih vrstilcev s črtico.

• Splošni privesni vrstilci -02 za lastnosti

Simbol je -02 (izgovori črtica nič dva)

Uporabljamo jih za izražanje specifičnih lastnosti predmetov, ki smo jih označili z glavnimi vrstilci.

Primer: -021.131 virtualno
005.71-021.131 virtualne organizacije

• Splošni privesni vrstilci -03 za snovi in materiale

Simbol je -03 (izgovori črtica nič tri)

Uporabljamo jih za označevanje snovi ali materialov, iz katerih so narejeni predmeti. Uporabljamo jih, kadar je materialni vidik podrejen glavnemu pojmu.

Primer: -035.3 les
629.5-035.3 lesena plovila

• Splošni privesni vrstilci -04 za odnose, procese in operacije

Simbol je -04 (izgovori črtica nič štiri)

Označujejo odnose med pojmi, procese, učinke in operacije na katerem koli področju.

Primer: -047.44 ocenjevanje
632-047.44 poškodbe na rastlinah, ocenjevanje

• Splošni privesni vrstilci -05 za osebe

Simbol je -05 (izgovori črtica nič pet)

Označujejo osebe in njihove značilnosti (spol, starost, aktivne osebe, pasivne osebe ipd.). Uporabljamo jih, kadar je vidik osebe podrejen glavnemu pojmu. So najpogosteje uporabljani splošni privesni vrstilci s črtico.

Primer: -053.2 otroci
-053.9 stari ljudje
641.56-053.2 dietna prehrana, otroci
641.56-053.9 dietna prehrana, stari ljudje

-051 aktivne osebe
-052 pasivne osebe
616-051 medicinsko osebje
616-052 bolniki

-055.1 moški
-055.2 ženske
331.5-055.1 zaposlovanje moških
331.5-055.2 zaposlovanje žensk

10.2.3.7 Podrobnejša opredelitev z oznako, ki ne izvira iz UDK

• Znak * (zvezdica) za vrstilcem uvaja besedo, znak ali številko, ki ne izvira iz UDK. Dodamo jih zaradi podrobnejše opredelitve vsebine.

Primer: 630*114 gozdna tla
546.26.027*14 izotop ogljika 14
77.068.2*mm35 35 mm širina filma

• Besedna podrobna delitev

UDK je načeloma numeričen sistem. V nekaterih primerih pa lahko za natančnejšo označitev vsebine uporabimo tudi besedo. Največkrat je to lastno ime, ki ga zapišemo neposredno za vrstilcem, brez presledka. Pri tem zvezdico opustimo. Po dogovoru pišemo pri osebnih imenih priimek in prvo črko imena.

<u>Primer:</u> 929Plečnik J.	biografija Jožeta Plečnika
012Aškerc A.	bibliografija Antona Aškerca
821.163.6.09Jurčič J.	literarna študija Jurčičevih del
(497.4Maribor)	Maribor

10.2.4 Posebni privesni vrstilci

- Posebni privesni vrstilci so navedeni v določenih skupinah glavnih tabel. Uporabljamo jih za podrobnejšo označitev vsebine dokumenta.
- V nasprotju s splošnimi privesnimi vrstilci se nanašajo na omejeno predmetno področje. Veljajo le za skupine, pri katerih so navedeni. Njihova uporaba v drugih skupinah je dovoljena le, kadar je to posebej določeno.
- Večinoma so navedeni na začetku skupine glavnih vrstilcev in veljajo za vse podrobnejše podskupine, ki se enako začnejo.
- Lahko se pojavijo tudi sredi skupine glavnih vrstilcev in veljajo v omejenem obsegu.
- Nikoli ne stojijo samostojno, ampak vedno za glavnim vrstilec.
- Poudarjeni so z navpično črto.
- Imajo svoje simbole.
- Uporaba posebnih privesnih vrstilcev izraža fasetni princip klasifikacije.

10.2.4.1 Posebni privesni vrstilci .01/.09

Simbol je .0 (izgovori pika nič)

Pri posebnih privesnih vrstilih je pika simbol in jo izgovarjamo. Označujejo dejavnosti, procese in druge podrobnosti vsebine, ki jo označuje glavni vrstilec. Tudi posebni privesni vrstilci se cepijo po desetinskem principu na podrobnejše pojme.

<u>Primer:</u> 7.03	umetniška obdobja
7.034	renesansa
72.034	renesančna arhitektura
75.034	renesančno slikarstvo
78.034	renesančna glasba
37.091.3	metodika pouka
373.3.091.3	osnovne šole, metodika pouka
373.5.091.3	srednje šole, metodika pouka

10.2.4.2 Posebni privesni vrstilci -1/-9

Simbol je - (izgovori črtica)

Označujejo elemente, lastnosti in druge podrobnosti vsebine, ki jo označuje glavni vrstilec.

<u>Primer:</u> 82-311.6	zgodovinski roman
821.163.6-311.6	slovenski zgodovinski roman
821.133.1-311.6	francoski zgodovinski roman

V skupini 61 (medicina) so tudi posebni privesni vrstilci -0 in -00.

<u>Primer:</u> 616-001.5	zlomi
616.211-001	zlom nosu
616.718.4-001	zlom stegenice
616-02	vzroki bolezni
616.1-02	vzroki bolezni krvožilnega sistema
616.3-02	vzroki bolezni prebavil

10.2.4.3 Posebni privesni vrstilci '1/'9

Simbol je ' (izgovori apostrof)

Izražajo podrobnejšo vsebino, enako kot ostali posebni privesni vrstilci.

<u>Primer:</u> 81'253	tolmačenje, simultano prevajanje
811.131.1'253	simultano prevajanje italijanščine
811.163.42'253	simultano prevajanje hrvaščine

V določenih skupinah se apostrof uporablja kot znak za sintezo: dva ali več glavnih vrstilcev z enakimi začetnimi števki in sorodnim pomenom združimo v en vrstilec. Nov vrstilec izraža vsebino vseh vključenih elementov. Takšna raba apostrofa je dovoljena v skupinah, kjer je to posebej določeno, npr. v skupinah 329 (politične stranke), 546 (anorganska kemija), 547 (organska kemija), 669 (metalurgija).

Primer: 669.35 bakrove zlitine
669.5 cink
669.6 kositer
669.35'5'6 zlitina bakra, cinka in kositra

Glavnemu vrstilcu lahko privesimo enega ali več posebnih privesnih vrstilcev.

Primer: 616.62-002-085 zdravljenje cistitisa
821.112.2-93-1 nemška otroška poezija
821.111.09-2 literarne študije angleške dramatike

V okviru tabel se lahko enak posebni privesni vrstilec pojavi v različnih skupinah glavnih vrstilcev, a ima drugačen pomen.

Primer: 82.09 literarne študije
821.163.6.09 literarne študije slovenske književnosti

636.09 veterinarstvo
636.2.09 veterinarska medicina govedi

Vrstni red elementov sestavljenega vrstilca ni strogo določen. Klasifikator ima glede vrstnega reda nekaj svobode. Tako lahko zagotovi konsistenco že obstoječe sheme v knjižnici.

Načeloma pa velja naslednji vrstni red

- glavni vrstilec
- posebni privesni vrstilci: '...', .0..., -1/-9...
- splošni privesni vrstilci: -02, -03, -04, -05, "...", (=...), (1/9), (0...), =...

10.2.5 Vezni znaki

Vezni znaki služijo za povezovanje vrstilcev. Z njimi oblikujemo sestavljene vrstilce za vsebine, za katere v tabelah ni samostojnega vrstilca.

10.2.5.1 Znak priredne razširitve +

Z znakom + (izgovori in) povežemo vrstilce, ki stojijo v tabelah na različnih mestih.

Primer: 633.791+663.4 hmeljarstvo in pivovarstvo
551.442(497.4+450) kraške jame v Sloveniji in Italiji

10.2.5.2 Znak zaporedne razširitve /

Z znakom / (izgovori do) povežemo zaporedne vrstilce. S tem, ko povežemo prvi in zadnji vrstilec v nizu zaporednih vrstilcev, zajamemo tudi vsebino vmesnih vrstilcev.

Primer: 633/636 poljedelstvo, sadjarstvo, vrtnarstvo in živinoreja

Če želimo povezati dva več kot trimestna vrstilca, ki se začneta z istimi števki, zapis skrajšamo z izpustitvijo obema skupnih števk, prvi znak za poševnico je pika.

Primer: 611.1/.3 anatomija krvožilnega sistema, dihal in prebavil

10.2.5.3 Znak enostavnega odnosa :

Znak : (izgovori proti) uporabljamo za izražanje odnosov med dvema ali več vrstilci.

Primer: 026 specialne knjižnice
026:61 medicinske knjižnice
026:78 glasbene knjižnice

Znak enostavnega odnosa dovoljuje obračanje, kar je imelo večji pomen v klasičnih listkovnih katalogih.

Primer: 61:026 medicinske knjižnice
78:026 glasbene knjižnice

Na ta način zberemo knjižnice pod strokami. Z znakom enostavnega odnosa povežemo največ tri vrstilce. Če jih povežemo več, postane vsebina takega sestavljenega vrstilca nerazumljiva. Z dvopičjem lahko povežemo tudi splošne privesne vrstilce.

Primer: 341.232.7(450.36:497.4) kulturno sodelovanje med Furlanijo-Julijsko Krajino in Slovenijo

10.2.5.4 Znak stalnega zaporedja ::

Znak :: (izgovori dvojno dvopičje) uporabljamo za izražanje ustaljenega zaporedja elementov sestavljenega vrstilca.

Obračanje ni dovoljeno.

Primer: 77.04 fotografija
72 arhitektura
77.04::72 arhitekturna fotografija

Uporabljamo ga redko. V praksi namesto znaka za stalno zaporedje uporabljamo raje znak enostavnega odnosa. Na splošno velja, da privesne vrstilce in vezne znake uporabljamo, kadar je to res potrebno. Z njimi ne pretiravamo, ker sicer postane vrstilec nepregleden.

10.2.6 Postopek klasifikacije

- Določimo vsebino publikacije.
- V tabelah UDK izberemo ustrezne glavne vrstilce, po potrebi dodamo posebne in splošne privesne vrstilce.
- Za vsebinski opis dokumenta lahko izberemo enega ali več vrstilcev, odvisno od vsebine dokumenta.
- Nekateri pojmi se v tabelah pojavijo na več mestih, odvisno od vidika obravnave. Izmed njih moramo izbrati vrstilec, ki ustreza vsebini publikacije.

10.2.7 Uporabnost UDK v knjižnici:

- UDK je učinkovit sistem za urejanje bibliografskih zapisov. Nudi sistematičen in znanstveno izoblikovan pregled celotnega gradiva.
- Uporaben je pri iskanju informacij in knjižničnega gradiva.
- Uporaben je za prost pristop do knjižničnega gradiva.
- Uporaben je za vodenje nabavne politike splošnih in specialnih knjižnic.
- Vrstilci so neodvisni od jezika in pisave, sistem je mednarodno razumljiv.

Viri:

Bibliotekarski terminološki slovar. (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Spletni splošni slovenski geslovník. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/ssg/geslovník.html>

Splošni slovenski geslovník: navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva in geslovník. (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Šauperl A. (2003). Klasifikacija knjižničnega gradiva: učbenik za študentke in študente bibliotekarstva. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

UDC Master Reference File (2011). The Hague: UDC Consortium. Pridobljeno s spletne strani: <http://udcmrf2011.nuk.uni-lj.si/GlavnaTabela.aspx>

Univerzalna decimalna klasifikacija: priročnik. (2006). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.